

NAHÇIVAN'DA SERAMİKÇİLİĞİN GELİŞİM TARİHİNDEN*

Toğrul HALİLOV**

ÖZ

Seramikçilik, Nahçıvan'ın bilinen en eski sanat alanıdır. Makalede Nahçıvan'daki seramikçilik sanatı üzerinde durulmuştur. Azerbaycan'ın diğeri toprakları gibi Nahçıvan da tarihte önemli bir sanat merkezi olmuştur. Seramik ürünler boyut, biçim, desen, yapıldığı malzeme ve yapış teknolojilerine göre birbirinden farklıdır. Nahçıvan seramikçilerinin yapmış olduğı kil kaplar, sofra veya mutfak seramiğı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yapılan araştırma sırasında belli oluyor ki, bu çağı ait seramiklerin süslenmesinde geometrik, zoomorf, nebati, antropomorfik vb. desenler kullanılmıştır. Bunlar basit ve karmaşık kompozisyonludur. Bu resimler Azerbaycan'ın yanısıra dünyanın çeşitli topraklarında da yaygındır. Süslemede yerel desenlerin yanı sıra, diğeri kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların dini-ideolojik görüşlerinin de benzer olduğunu, her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, seramikçilik, arkeolojik yerleşimler.

ABSTRACT

Pottery was one of the most ancient craftsmanships known in Nakhchivan. This essay deals with ancient pottery production in the Nakhchivan. As the other regions of Azerbaijan, Nakhchivan was also an important historical center of craftsmanship. The pottery products differ from each other in terms of their size, shape, ornaments, used material and technologies. The Nakhchivan potteries are divided into two groups as welfare and kitchen ceramics. Studies show that geometric, plant-shaped, zoomorphic and anthropomorphic patterns were used in their ornaments. They are of both simple and complex composition. Those ornaments are widespread in some other lands, too, apart from Azerbaijan. They have both local characteristics and similarities with other cultures. The presence of similar ornaments in other cultures proves that people from different regions had some ties in their religious-ideological views, and that the ornaments have deep meanings.

Keywords: Nakhchivan, pottery, archaeological sites.

* Bu çalışma Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı himayesindeki Bilimin Gelişmesi fonunun mali yardımı ile gerçekleştirilmiştir - Grant № EİF-KETPL-2-2015-1(25)-56/47/5

** Doç., Dr., Azerbaycan Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü, Nahçıvan-Azerbaycan, ORCID: 0000-0002-3703-8315, x.toqrul@gmail.com

İnsanların toprağı pişirmesi, pişirilmiş topraktan çeşitli ürünlerin yapılmasıyla seramikçilik sanatının gelişimi başlamıştır. Seramikçilik-kilin özel biçime düşürülmesi ve özel pişirilmesi ile bağı olan meslek, sanat dalıdır. Seramik eşya boyutu, biçimi, üzerindeki desenler, hazırlandığı malzeme ve hazırlanma teknolojisine göre birbirinden farklıdır. Seramik, seramikçi kelimesinin kökenini Yunan dilinde "yanık ve yanmış madde" anlamına gelen keramikos oluşturur (MEGEP, 2008: 3). Tüm tarihi dönemlerde seramikçiler tarafından pişmiş topraktan (kilden) kaplarla birlikte çeşitli maddi kültür örnekleri yapılmıştır. Seramikçi tarafından çeşitli mamüllerin yapımı kolay olmamış, bu alanda belli beceri ve alışkanlıklar talep edilmiştir. Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan'da da seramikçiliğin eski bir geçmişi vardır. Bu sanat alanının gelişim tarihi Neolitik çağından itibaren (M.Ö. VII binyılda) başlıyor.

Neolitik ve Kalkolitik çağlarından farklı olarak Tunç çağında seramikçilik gelişerek ev sanatı dışına çıkmış, uzmanlaşmış üretim alanına dönüşmüştür. Seramikçiliğin gelişimiyle ilgili olarak mamüllerin yapılmasında, pişirilmesinde, desenlenmesinde farklılıklar sergilenmiştir. Onlar Neolitik ve Kalkolitik çağlarında yapılmış seramikçi ürünlerinden morfolojik ve tipolojik özelliğine, süslemelerine, yapıma teknolojisine, kalitesine ve diğer belirtilerine göre farklılık oluşturuyor. Seramikçiler tarafından kilden mamüllerin yapımında elle yanısıra çömlekçi çarkı, onları pişirmek için fırınlar kullanılmıştır. İlk fırınlar yapılanaya kadar seramik ürünlerini pişirmek için ilkel yöntemler kullanmışlardır. En eski, ilkel pişirme yöntemi seramik ürünlerinin açık yerde veya çukurda pişirmesidir. Her iki teknik yöntem eski çağda dünyada yaygın olmuştur. Seramik fırınları sonradan yapılmıştır. Tüm yöntemlerin uygulanmasında gerekli temel malzeme çok miktarda odun oluşturmuştur. Neolitik çağın basit ve kaba kaplarından farklı olarak Kalkolitik dönemde daha az görülmektedir. Yeni üretim teknolojisi ve ambalaj türleri benimsenilmiştir. Kapların kalitesini artırmak için yeni teknik yöntemler kullanılmıştır. Seramik fırınının yapılması bu dönemin en önemli olaylarından olmuştur. I Kültepe ile birlikte Şomutepe, Alikömetepe, İlanlıtepe, Çalağantepe yerleşimlerinde seramik fırınlarının kalıntılarına tesadüf edilmiştir (Azerbaycan tarihi, 2007: 80). Onlar iki katlı inşa edilmiştir. Alt katta ocak yakılmış, üst katta seramik birikerek pişirilmiştir. I Kültepe ile II Kültepe yerleşiminin Erken Tunç çağına ait VII, XI yapı-inşaat kalıntılarından da dairesel ve dikdörtgen biçimli seramik fırınlarının kalıntıları bulunmuştur (Aliev, 1991: 24, 123) (tab. I). Bu seramik fırınlarının ancak alt bölümü sağlam kalmıştır. Tüm fırınların kap biriken kısmı tamamen dağılmıştır (Aliev, 1991: 24, 123).

Son dönemlerde de yerleşimden dairesel biçimde birçok seramik fırını bulunmuştur (tab. I). Bu fırının biçim ve özelliğine göre "Ağ deniz türlü" fırınlarla benzerlik oluşturduğunu söylemek olasıdır. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara baktığımızda "Ağ deniz türlü" fırınların Hindistan'dan Mısır'a, Yunanistan'dan İspanya'ya, Anadolu'dan Kafkaslara kadar geniş alanları kapsadığını görmek mümkündür (Daniel, 2008: 38-42;

<https://www.academia.edu/6234207/>; <https://www.academia.edu/6231124/>). Erken Tunç çağından itibaren (M.Ö. IV binyıl) seramikçi çarkının kullanılması bu sanat alanına önemli etki göstermiş, onun yeni gelişme aşamasına geçmesine neden olmuştur. Kaplar simetrik biçimde formlaştırılmış, kaliteli pişmiş ve ankoplanmış. Kapların pişirilmesinin, süyürlenmesinin (hamarlanmasının), süslenmesinin ve diğer teknolojik gelişmelerin yeni sınırlarına vâkıf olan seramikçiler, ilginç sanat örnekleri yaratmışlardır. Kalın duvarlı kapların yanısıra, ince duvarlı, iyi cilalanmış kaplar da yapmışlardır.

Nahçıvan'ın seramik mamülleri (bulguları) arasında kil kaplar çok sayıdadır. Bunun başlıca nedeni tüm tarihi dönemlerde kil kapların insanların hayatında önemli yer tutması, geniş kullanılmasıdır. Kil kaplar mutfak ve çiftlik kapları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Çiftlik kapları mutfakta kullanılmış kablara kıyasla kalın duvarlı yapılmıştır. İster mutfakta, isterse de çiftlikte kullanılmış kil kapların yapılmasında birçok teknolojik gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm seramik ürünler gibi kapların yapımında da ilk olarak üretim için kaliteli toprak seçilmiştir. Bunun nedeni kaliteli topraktan yapılmış kapların uzun süre toprağın altında sağlam kalması, kaliteli pişmesidir.

Çamurdan yoğrulmuş kapları belirli şekle getirirken onların simetrisine (biçimine) özel dikkat edilmiştir. Kabı belli bir forma getirdikten sonra pişirme zamanında çatlamaktan korumak için özel teknik yöntemler kullanılmıştır. Kabı önce bir kaç gün gölgede, sonra ise güneş altında bekletip kurutmuşlardır. Sonra kabın pişirilmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. Bazen çatlamaktan korumak için kapların üzerini süyürlemişlerdir.

Pişirme zamanı kapların çeşitli renklerde olmasının nedeni onların yapıldığı toprağın içerdiği demir bileşikleridir. Demir bileşikleri ateşin etkisinden çeşitli renklere dönüşerek kapların gri, pembe, siyah, vb. boyalı olmasına neden olmuştur. Kabların üzerinin renklenmesinde boyak bitkileri ve çeşitli mineraller kullanılmıştır. Marqans oksidinden kahveyi, bakır oksidinden yeşil, demir oksidinden sarı, kobalt oksidinden mavi renkler alınmıştır. Kapların üzerine pişirilmeden önce boya çekilmiş, sonra pişirilmiştir. Bu yüzden de kapların üzerindeki boyalar silinmemiş, günümüze dek sağlam kalmıştır.

Kapların yapılması ve pişirilmesi işleminden sonra üzerleri belli desenlerle süslenmiştir. Süslemede kullanılan desenler geometrik, nebati, antropomorfik ve zoomorfik gibi birkaç gruba ayrılır. Desenler sade ve karmaşık biçimdedir. Sade geometrik desenleri dalgalı, düz ve kırık hatlar oluşturuyor. Karmaşık desenler daire, dörtgen ve üçgen gibi geometrik desen kombinasyonlarından oluşmuştur. Kapların üzerinin süslenmesinde basma, çizme, çertme vb. teknik yöntemler kullanılmıştır. Neolitik ve Kalkolitik çağında kil kaplar açık pembe, kırmızı, bazen ise gri renkte saman karışımı olan kilden yapılmıştır. Tunç çağında kapların yapımında saman karışımı kullanılmamıştır. Kablar iri veya küçük kum tanelerinden oluşan kilden kaliteli yapılmıştır. Erken Tunç çağında Kalkolitik çağının bir grup desenleme yöntemleri kalsa da, seramikçiler tarafından yeni desenleme motifleri

de kullanılmıştır. Erken Tunç Çağında Nahçıvan seramikleri gri, siyah ve pembe renklerden yapılmıştır. Onlar cilalı ve cilasız yapılmıştır. Bu çağın seramik ürünlerinin bir kısmında bazı kapların üzerinde lekelerin kalmasının nedeni onların iyi pişirilmemesidir.

İnce duvarlı, iyi cilalanmış kapların yapılması bu dönemde kapların pişirilme tekniğindeki gelişmelerle ilgilidir. Erken Tunç çağına ait kil kapların karakteristik özelliklerinden biri onların ağız kenarının dikdörtgen biçimde dışa çıkması, kapların ağızlarının iki taraftan biraz içeri birikmesi ve simetrik olmasıdır. Bu döneme ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın yapılması Doğu Anadolu'nun seramik mamulleri için karakteristik özelliklerdendir. II Kültepe'nin Erken Tunç çağı tabakasından bulunmuş bu tür kapların bir grubunun benzerleri Göytepe'nin aynı çağa ait seramikleri arasına tesbit olunmuştur (Bahşeliyev, 2007: 108).

Erken Tunç çağında Nahçıvan seramikçileri tarafından kapların desenlenmesinde oval veya yuvarlak desenler, zigzag, "S", "L", "M", "Y" biçimli işaretler de kullanılmıştır. Üzeri oval veya yuvarlak süslü kil kaplar I Kültepe, II Kültepe, I Mahta arkeolojik yerleşimlerinde bulunmuştur (Bahşeliyev, 2004: 50). I Kültepe yerleşiminden bulunmuş kabartma teknik yöntemle süslenmiş üzerinde "M" biçimli desen olan kil kaplar (Abibullaev, 1982: 133) Yanıktepe yerleşiminden bulunmuş bir grup kapla benzerlik oluşturuyor (Kuşnaryeva, Çubinaşvili: 1970: 89). I Mahta yerleşimden üzeri çizme desenli çok sayıda kil kap bulunmuştur (Aliyev, Aşurov, 1992: 33-36). I Kültepe (Abibullaev, 1982: 127), II Kültepe (Seyidov, 1993:123) yerleşim yerlerinden bulunan üzeri zigzag desenli kil kapların benzerleri Güney Kafkasya'nın (Kuşnareva, Çubinşvili, 1970: 166), Ön Asya'nın (Sevin, Özfirat vd., 2000: 852) aynı çağa ait arkeolojik yapılarının seramikleri arasında var. Ovçular tepesi, I Mahta, Helec yapılarında bulunmuş Proto Kür-Aras seramiği (Aşurov, Bahşeliyev, Hüseynova, Aliyeva, Aliyev, 2010: 65-70; Bahşeliyev, Ristvet, Gopnik, Aşurov, 2011: 77, 86; Bahşeliyev, Marro, Aşurov, 2010: 32-34) Nahçıvan'da Kür-Aras kültürünün oluşumu tarihinin eski olduğunu kanıtlıyor.

Nahçıvan'ın Erken Tunç çağı seramik ürünleri arasında kilden yapılmış ocaklar, mangallar, hayvan, tekerlek figürleri de vardır.

Ocaklar nalşekilli ve dikdörtgen biçimdedir. Onların bir grubu basit yapılmıştır. Bazılarının arka kısmında yarımşer biçimde kulp yapılmıştır. Mangallar dairesel, kap altlıkları silindirik, yuvarlak ve dikdörtgendir. Tekerlek modelleri dairesel, kesikde bikonik biçimdedir; orta kısmında bir delik açılmıştır. Kil hayvan figürleri öküz, at, köpek figürlerinden oluşuyor. I Kültepe höyüğünün Erken Tunç çağı tabakasından, Mahta Kültepe'sinden, Ovçular tepesi'nden bu tip arkeolojik bulgular bulunmuştur. I Kültepe'den 21 (Abibullaev, 1982: 141), Mahta'dan 4 (Aşurov, 2002: 65) adet hayvan figürü bulunmuştur. Onların çoğu boğa figürleridir. Bu figürlerden her birinin kendine has özelliği vardır. Aralarındaki benzerlik figürlerin çoğunluğunun ayaklarının, bir grubunun ise boynuzlarının kırılmasıdır. Araştırmacı

Osman Hebutullayev'in düşüncesine göre figürlerin kırılmasının nedeni ritüallerin icra edilmesinde kullanılmalarıdır (Abibullaev, 1982: 143).

Kil hayvan figürlerinin kullanım amacı ve semantiğiyle ilgili araştırmacıların düşüncelerini mantık açısından birleştiren en önemli konu figürlerin kült olarak kullanılması, figürlerin insanların dini-ideolojik görüşleri ile bağlılık oluşturmalarıdır. Bu figürler Nahçıvan'daki Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kayaüstü resimlerle, metal ürünlerin, kil kapların üzerindeki resimlerle ve hayvanlarla gömüyle mantıksal açıdan bağlılık oluşturuyor. Bu nedenle tüm hayvan figürlerinin 'hayvan kültü' inanç sistemi ile bağlılık oluşturmaları ihtimal dâhilindedir.

Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara göz atarsak, Azerbaycan'ın kayaüstü resimlerinde boğayla ilgili eski örnekler Gemikaya'nın yanısıra Kobustan'daki Mezolitik (Orta Paleolitik çağ) çağı resimleri arasında da vardır (Farecov, 2009: 21). Gemikaya'daki kayaüstü resimlerinin çoğunda boğanın boynuzları birbirine bitişik hilal biçimde resmedilmiştir. Bazı kayaüstü resimlerde bu hayvanların boynuzları kavis biçimde öne doğru yönelmiştir (Halilov, 2011: 23-29). Kayaüstü resimlerin yanısıra Kobustan (Farecov, 2009, 17), Alikömektepe (Aliiev, 1991: 169), Kükü nekropolünden (Novruzlu, Bahseliyev, 1992: 25), Şortepe, I Kültepe, II Kültepe yerleşimlerinden (Abibullaev, 1982: 143, 144) boğayla ilgili arkeolojik bulgular çıkmıştır. Boğanın yanısıra keçi ve köpekle ilgili bulgular Gemikaya'da ve Anadolu (Aliiev, 1993: 66), İran, Ön Asya (Bahseliyev, 2002: 42-44) kayaüstü resimlerinde (petroglifler) çok sayıda tesbit olunmuştur. I Kültepe (Abibullaev, 1982: 225) ve Sarıdere nekropolünde (Bahseliyev, 2002: 23) köpekle gömü de bulunmuştur.

Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı kil kapları kilin rengine, yapısına ve süsleme tekniğine göre birbirinden farklı iki ana gruba ayrılırlar. Birinci grup pembe renkli boyalı kaplar içerir. Bu tür kil kapların üretimi ve yayılması Azerbaycan arkeolojisinde "Boyalı kaplar kültürü" adı ile tanınır. Boyalı kaplar kültürü Nahçıvan'ın yanı sıra Urmiye havzası ve Doğu Anadolu'da da yaygındır. Azerbaycan'ın diğer topraklarında boyalı kaplar Nahçıvan'daki gibi fazla değildir. Araştırmacı Veli Aliyev II Kültepe'nin stratigrafisine göre boyalı kaplar kültürünü dört döneme ayırmıştır (Aliyev, 1977: 43-89). Bu kültürün ilk dönemi için monokrom (bir boyalı) boyalı kaplar karakteristik olsa da, sonraki dönemlerde polikrom (çok boyalı) boyalı kaplar yaygındır. Monokrom boyalı kaplarda kırmızının üzerine siyah renkle düz ve dalgalı çizgilerden oluşan çeşitli desenler çizilmiştir. Polikrom boyalı kapların üzerinde basit kompozisyonlu desenlerin yanı sıra karmaşık kompozisyonlu desenler de kullanılmıştır. Kapların üzerinin süslemesinde dalgalı, kesik çizgiler, üçgenler, küçük daireler, insan, kuş ve hayvan resimleri kullanılmıştır. I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı, Nehecir, Yaycı, Çalhanqala vb. arkeolojik yapılarından bulunmuş bu tip polikrom boyalı kapların bir grubu Göytepe'nin D ve C (Brown, 1951: 21), Haftavantepe'nin V, VI (Edwards, 1981: 189), Dingetepe'nin IV (Hamilin, 1977: 126) kültürel tabakasından bulunan bazı kaplarla benzerlik oluşturuyor.

İkinci grub seramikler, kil kaplar boyasızdır. Onların bir grubunda Erken Tunç çağı seramiklerinde kullanılan desenlerin gelenekleri kullanılmıştır. Kapların bir grubunun üzeri Erken Tunç çağı seramiklerinde olduğu gibi çizme, çertme yöntemleriyle çeşitli geometrik desenlerle süslenmiştir. Nehcir (Seyidov, Bahşeliyev, 2002: 68). II Kültepe (Aliev, 1991: 53) vb. arkeolojik yerleşimlerden bu tip kaplar bulunmuştur. II Kültepe yerleşiminden bulunmuş bu tip kapların çoğunun seramik fırınında bulunması onların yerli seramikçiler tarafından yapıldığını kanıtıyor. Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde bu bu tip kapların yayıldığı bölgeler Mil-Karabağ, Talış-Muğan, Kobustan ve Kuzey Doğu Azerbaycan'dır.

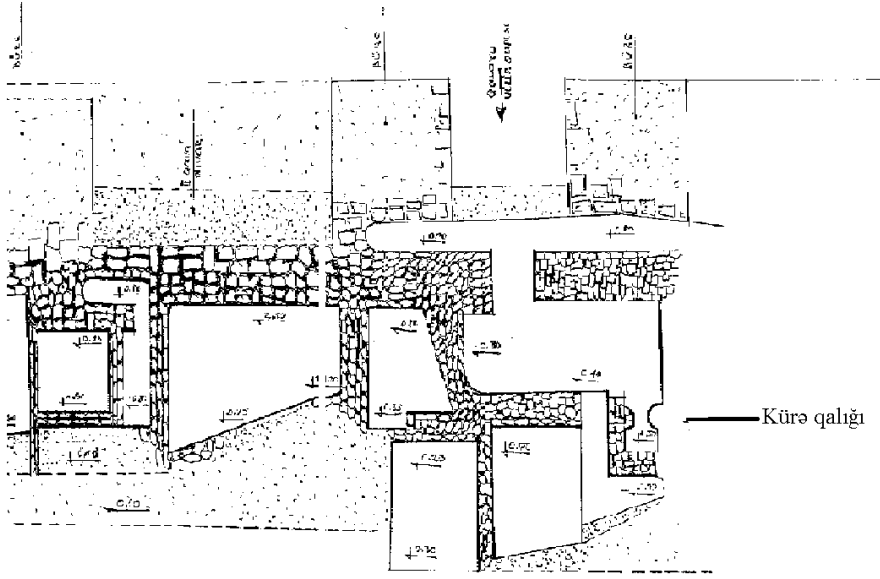
Nahçıvan bölgesinin Orta Tunç çağı seramik mamülleri sırasında Kızılburun yerleşiminden bulunmuş kil erkek figürü de ilgi çekicidir. Yüksekliği 20 cm olan bu figürün yüzü yassı, baş ve vücut üyeleri çok orantılı biçimde, elbiseli, çekmeli ve şapkalı yapılmıştır. Adamın sol eli kemerinin üzerine koyulmuştur. Figürün şapkası ve bacakları kırmızı, kıyafeti beyaz renkli yapılmıştır. Vücudu ince çizgilerle siyah ve kahverengi renkle boyanmıştır. Üzerindeki libas pelerin tarzındadır. Kızılburun yerleşiminde bulunmuş çömlleklerden birinin üzerinde de bu tip bir resim görülmektedir. Bu figür İran'dan bulunan erkek figürü gibi elbiseli yapılmasına rağmen bazı farklılıklar göstermektedir. Kızılburun erkek figürünün İran'daki figürden eski olduğu söylenilmektedir (Aliyev, 1977, 62).

Nahçıvan seramikçileri tarafından Orta Tunç çağında olduğu gibi Son Tunç çağında da kil kaplar boyasız ve boyalı yapılmıştır. Kapların süslenmesinde geometrik (dalgalı, düz kırık hatlar, üçgen vb.), zoomorf desenler çok kullanılmıştır. Basit ve karmaşık kompozisyonludurlar. Bu çağ seramiklerinde konnellyur desenler de tesbit olunmuştur. Son Tunç çağının boya bezemeli seramikleri Doğu Anadolu'da olduğu gibi (Çilingiroglu, 1990: 170; Çilingiroglu 1990: 25-44) polikrom boyalıdır. Seramiklerin boyanmasında kırmızı, siyah, sarı ve diğer renkler kullanılmıştır.

Son Tunç çağı yerleşimlerinden boya bezemeli seramiklerin bulunması "Boyalı Kaplar" kültürünün Son Tunç-Erken Demir çağına dek devam ettiğini kanıtıyor. Beyaz boyalı kaplar da bu çağa ait yerleşimlerde (I Kültepe ve Qazhan) bulunmuştur. Merkezi Avrupa ve Küçük Asya'dan Çin'e kadar geniş bir alanda yayılmış bu tür seramikler, konnellyur desenli seramikler gibi Hocalı-Gedebey kültüründe yaygındır. Bu nedenle bu türlü seramiklerin Hocalı-Gedebey kültürünü yaratan topluluklarla karşılıklı ekonomik-kültürel ilişkiler sırasında Nahçıvan'a getirildiğine ihtimal verebiliriz.

Nahçıvan'daki Son Tunç çağı yerleşimlerinde bulunmuş çanak çömllek tipli kaplarla çaydanlıklarda da Hocalı-Gedebey kültürüne ait özellikler (yuvarlak kabartmalar) vardır. Çaydanlık türü kaplarda, Hocalı-Gedebey kültürü için karakteristik olan yuvarlak kabartmalarla desenlenmiş kil kaplarda boya bezemenin uygulanması eski bir geleneğe dayandığını göstermektedir. Nahçıvan'daki arkeolojik yerleşimlerde bulunmuş boyalı kaplarda Doğu Anadolu, Hocalı-Gedebey kültürüne ait süslerin olması bu kültürler

arasında etkileşimin olduğunu, bunları üreten toplulukların köken olarak aynı olduğunu göstermektedir.

Tablo I. II Kültepe yerleşiminin planı

Çömlekçi çarkıyla ilgili yapılan araştırma sırasında Orta Tunç çağından başlayarak onların kullanılmasının emek verimliliğinin yükselmesine neden olduğunu görürüz. İlk seramik çarkı elle harekete geçirilmiştir. Kısa bir eksen üzerinde kurulmuştur. Seramikçi eli ile çarkı hareket ettirdikten sonra onun durmasına kadar olan sürede iki eliyle kabı belirli bir biçime dönüştürmüştür. Kaynaklara baktığımızda M.Ö. IV-III binlerde el ile harekete geçirilen bu tip çömlekçi çarklarının Babil, Mısır ve Hindistan'da da kullanıldığını görmekteyiz (Ahmedov, 1989: 61). Son Tunç çağında ayakla harekete getirilen seramik çarkının kullanılması kapların üretimini ve kalitesini daha da artmıştır.

Nahçıvan'ın Tunç çağı seramik sanatıyla ilgili araştırma sırasında şunu söyleyebiliriz: Tunç çağında Nahçıvan'da seramik sanatı üzerinde uzmanlaşmıştır. Son dönemlerde II Kültepe yerleşiminde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında bulunmuş seramik imalathanesi ve çok sayıda seramik fırını, içerisi boya ile dolu kil kaplar Orta Tunç çağında II Kültepe yerleşiminin Nahçıvan'ın önemli seramikçilik merkezlerinden biri olduğunu kanıtlıyor (Aliyev, 1991: 38; Aliyev, Mammedov, 2010: 130).

Seramikçiliğin gelişimi sırasında kilden yapılan ürünlerin kalitesinin yanı sıra, desenleme motifi de artmıştır. Seramiklerin süslemesinde kullanılan desenler insanların dini-ideolojik görüşlerinin yanısıra sanatkârlık yeteneğiyle de ilgili olmuştur. Desenlerde yerel özelliklerin yanısıra, diğer kültürlerle de benzerlik görülmektedir. Süslemede yerel desenlerle beraber,

diğer kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların maddi ve manevi kültürlerinde benzerlik olduğunu, her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır. Yerleşimlerden bulunmuş insan ve hayvan figürleri Nahçıvan'da heykeltraşlığın tarihine dair arkeolojik bulgulardan olup, Tunç çağında seramikçilerin bu alanda da belli yeteneklerinin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Azərbaycan tarixi (en kadimden bizim eranın III əsri)* (2007). 7 cilt, Bakü: Elm.
- Abibullaev O. A. (1982) *Eneolit i bronza na territorii Nahçıevanskoy ASSR*, Bakü: Elm.
- Aliyev V. G. (1991) *Kul'tura epohi sredney bronzi Azərbaycana*, Bakü: Elm.
- Aşurov S. H. (2002) *Nahçıvanın İlk Tunc dövrü keramikası*. Bakü: Elm.
- Aşurov S., Aliyev O. (2010) "Nahçıvanın erken ekinçi maldar tayfalarının medeniyeti", *Azərbaycan Arxeologiyası*, cild 13, № 1, s.15-25.
- Aslanov G. M., Vaidov R. M., İone G. İ. (1959) *Drevniy Mingəçaur*, Bakü: İzd. AN Azerb. SSR.
- Aliyev V. H. (1977) *Azərbaycanda tunc dövrünün boyalı qablar medeniyeti*. Bakü: Elm.
- Aliyev V. H., Aşurov S. H. (1992) "Mahta Tunç dövrü abideleri", *Azərbaycanda arxeologiya və etnoqrafiya ilmlərinin son neticələrinə hesr olunmuş elmi konfransın materialları*. Bakü: Elm, s. 33-36.
- Aliyev V. H. (1992) *Gemikaya abidesi*. Bakü: Azernesr.
- Aliyev V. H., Mammadov A. E. (2011) "II Kültepede yeni tədqiqatlar (2010-cu il)", *Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar- 2010*, Bakü, s.126-135.
- Ahmedov Q. M. (1989) *Bu günə necə gəlib çıkmışdır*. Bakü: Az. SSR EA.
- Bahşeliyev V. B. (2002) *Gemikaya rəsmlərinin poetikası*. Bakü: Bilim.
- Bahşeliyev V. B. (2007) *Azərbaycan arxeologiyası*. Bakü: Elm.
- Bahşeliyev V. B. (2004) *Nahçıvanın qədim tayfalarının manevi medeniyeti*. Bakü: Elm.
- Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. Ovçular tepesi (2010) *2006-2008-ci il tədqiqatlarının neticələri / The Preliminary Report of the 2006-2008 Seasons*. Bakü: Elm.
- Bahşeliyev V. B., Ristvet L., Gopnik H., Aşurov S. H. (2011) "Oğlankalada 210-cu ildə aparılan arxeoloji tədqiqatların neticələri". *Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatlar-210*, s.339-348.
- Brown T. B. (1951) *Excavations in Turkey, 1948*. London.
- Çilingiroğlu A. (1990) "Van-Urmiye Boyalıları Işığında Dəyərləndirilməsi". *Türk Tarih Kongresi*, X, s.169-173.
- Çilingiroğlu A. (1990) "Gaziantep Müzesindəki Van-Urmiye Boyalıları". *Ege Üniversitesi Arxeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, s.25-44.
- Daniel Rhodes. *Kilns: Design, Construction and Operation*, 2008.

- Edwards M. R. (1981) "The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware)", *Iran*, w. KIK, s.101-140.
- Farecov N. M. (2009) *Azerbaycanın Kayaüstü incasanatı*, Bakü: Azpoliqraf.
- Hamilin C. (1977) "The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe". *Iran*, s.125-153.
- Halilov T.F. (2011) "Gemikaya anıtının Ortadogu kültürüyle bağlılığı". *Avra-siya* (elektronok dergi), s.23-29.
- Kuşnareva K. H., Çubınşvili T. N. (197) *Drevnie kul'turı Yuznogo Kavkaza*, Leningrad.
- MEGEP (*Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi*) *Seramik ve cam şekillendirme antik form şekillendirme* (2008) Ankara, 56.
- Novruzlu E. İ., Bahseliyev V. B. (1992) *Sahbuz bölgesinin arkeoloji abideleri*. Bakü: Bilim.
- Sevin, V., Özfırat, A., Kavaklı, E. (2000) "Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları)", *Bellekten* LKIII/238, s.847-882.
- Seyidov A. Q., Bahşeliyev V. B. (2002) *Nahacirde arkeoloji araştırmalar*. Bakü: İqtisad Unversitesi.
- Seydov A.G. (1993) *Pamyatniki kura-araks koy kul'turı Nahıçevanı*, Bakü: Bilik.
- www.academia.edu/6234207/çanakkale_örneğinde_bati_anadolu_seramikçiliğinin_ege_adalarındaki_uzantıları (Sevim Çizer)
- www.academia.edu/6231124/seramikte_odunlu_pişirim_geleneği_uzakdoğunun_yüksek_derece_firinlari (Sevim Çizer)